

ภาคผนวก

ผนวก ก

รายการอักษรย่อชื่อคัมภีร์

การอ้างอิงพระไตรปิฎกและอรรถกถาในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้รูปแบบอักษรย่อระบุเล่ม/ชื่อ/หน้า เช่น ที.ปา 16/393/408 หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกฉบับมหา มกุฏราชวิทยาลัยเล่มที่ 16 ข้อที่ 393 หน้า 408 อักษรย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถ กถา มีดังต่อไปนี้

กลุ่มพระไตรปิฎก

ที.ปา.	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค
ม.ม.	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
ม.อ.	มัชฌิมนิกาย อุมปริปัณณาสก์
อ.จ.ด.ก.	อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต
ช.ธ.	ชุตตมิกาย ธรรมบท
ช.ป.ฎิ	ชุตตมิกาย ปฎิสัมภิทามวรรค
อ.ภ.ส.	อภิธรรม ฐัมมสังคณี
อ.ภ.วิ.	อภิธรรม วิภังค์
อ.ภ.ป.	อภิธรรม ปฎิฐาน
อ.จ.อ.	อังคุตตรนิกาย อรรถกถา

กลุ่มอรรถกถา

ม.ม.อ.	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ อรรถกถา
ธ.อ.	ชุตตมิกาย ธรรมบท อรรถกถา
อ.ป.อ.	ชุตตมิกาย อ.ป.ทาน อรรถกถา
วิภ.จ.อ.	วิภังค์ อรรถกถา
ส.จ.ค.ณ.อ.	ฐัมมสังคณี อรรถกถา

ผนวก ข

ประเภทของจิต

จิต เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ได้ทางทวารทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็น การรู้ เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้ถูกต้องสัมผัส และรู้นึกคิดอารมณ์ คัมภีร์อภิธรรมมัตถะสังคหะแบ่งจิต ออกเป็น 6 กลุ่ม รวม 89 ดวงดังนี้

1. กลุ่มอกุศลจิต เป็นจิตที่เศร้าหมองเร่าร้อนเพราะประกอบกับอกุศลเจตสิก มีความโลภ ความโกรธ และความหลงเป็นเหตุ มีจำนวน 12 ดวง ได้แก่

1.1 โลกมุขจิต มีจำนวน 8 ดวง เป็นจิตที่มีความโลภเป็นประธาน จิตเหล่านี้ สามารถแบ่งออกเป็น 8 ดวงเพราะมีความแตกต่างกันในแง่การรับอารมณ์ที่เป็นความสุขหรือ รู้สึกเฉยๆ นอกจากนี้ โลกมุขจิตยังมีความแตกต่างกันที่ธรรมที่เข้าร่วมประกอบว่าเป็นทิวฐิ เจตสิกหรือมานะเจตสิกและการปรุงแต่งชักชวนให้จิตชนิดนั้นเกิดขึ้น

1.2 โทสมุขจิต มีจำนวน 2 ดวง เป็นจิตที่มีความโกรธเป็นประธาน เป็น ธรรมชาติที่ประทุษร้ายจิตใจ อารมณ์ และมีความดุร้ายเป็นลักษณะ ธรรมที่ประกอบร่วมจึง ต้องเป็นโทสเจตสิกและมีสภาพเป็นจิตที่มีอารมณ์เป็นความทุกข์ทางใจอยู่เสมอ ส่วนความ แตกต่างของโทสจิต 2 ดวงนี้อยู่ที่ความมีกำลังกล้าแข็งหรือมีกำลังอ่อน

1.3 โมหมุขจิตมีจำนวน 2 ดวง เป็นจิตที่ไม่สามารถรู้เหตุผลตามความเป็นจริง ของสภาวะธรรมได้ จึงเป็นจิตที่มีโมหเจตสิกเป็นเหตุหรือเป็นประธาน โมหจิต 2 ดวงมีความ แตกต่างกันที่องค์ประกอบของจิต คือ ดวงหนึ่งประกอบด้วยความสงสัย (วิจิกิจฉาสัมปยุต) ส่วน อีกดวงหนึ่งนั้นประกอบด้วยความฟุ้งซ่าน (อุทธัจจสัมปยุต)

2. กลุ่มอเหตุกจิต เป็นจิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ 6 คือ ไม่มีโลกเจตสิก โทสเจต สิก โมหเจตสิก อโลภเจตสิก อโทสเจตสิก และปัญญาเจตสิกประกอบในจิตชนิดนี้

อเหตุกจิต แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

2.1 อกุศลวิบากจิตจำนวน 7 ดวง เป็นจิตที่เกิดขึ้นจากอกุศลกรรมหรือเป็นจิตที่ เป็นผลของอกุศลกรรม กล่าวคือ อกุศลวิบากจิตทั้ง 7 จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีเจตนาในอกุศลจิต 12 ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น จิตเหล่านั้นจึงมีสภาพเป็นผลเพื่อที่จะให้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส สัมผัสถูกต้อง รับอารมณ์ พิจารณาอารมณ์ในสิ่งที่ไม่ดี

2.2 อเหตุกกุศลวิบากจิตมีจำนวน 8 ดวง เป็นจิตที่เกิดขึ้นจากผลของกุศลกรรมหรือเจตนาที่ประกอบกับมหากุศลจิต 8 ในอดีต จึงเกิดขึ้นเพื่อให้ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส สัมผัสถูกต้อง รับอารมณ์ พิจารณาอารมณ์ในสิ่งที่ดี

2.3 อเหตุกิริยาจิตมีจำนวน 3 ดวง เป็นจิตที่เกิดขึ้นเพื่อรับอารมณ์ใหม่ทางทวาร 6 ทำหน้าที่ตัดสินใจในการเสพอารมณ์ทางทวารทั้ง 6 และทำให้เกิดการยิ้มแย้มของพระอรหันต์

3. กลุ่มกามาวจรโสภณจิต เป็นจิตฝ่ายที่ตั้งงามเกิดขึ้นรับอารมณ์ 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และความนึกคิดทางใจที่เกี่ยวข้องกับกิเลสกาม

กามาวจรโสภณจิต แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

3.1 กามาวจรกุศลจิตเป็นจิตที่ไม่มีโทษและให้ผลเป็นความสุข ประกอบได้ด้วยเหตุ 3 คือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง จิตเหล่านี้เกิดขึ้นได้แก่บุคคลทั่วไปเว้นเสียแต่ มัคคบุคคล พระอรหันต์และอสังขญัตตพรหม กามาวจรกุศลจิตมีอีกชื่อว่า มหากุศลจิต แบ่งแยกออกเป็น 8 ดวง เพราะความแตกต่างกันในเวทนา ญาณ และสังขาร กล่าวคือ มหากุศลจิต 8 อาจเกิดด้วยความรู้สึกรื่นเริงหรือความรู้สึกปีติยินดี อาจเกิดโดยประกอบกับปัญญาหรือไม่ประกอบกับปัญญา รวมทั้งอาจเกิดขึ้นเองหรือเกิดขึ้นโดยการชักชวนจากสิ่งอื่น

3.2 กามาวจรวิบากจิต เป็นจิตที่เป็นผลของกรรมที่มีเหตุ 3 คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ประกอบ วิบากจิตทั้ง 8 ดวงนี้เป็นผลโดยตรงจากมหากุศลจิต 8 ดวงและให้ผลตรงกัน ดวงต่อดวง เช่น มหากุศลจิตเป็นโสมนัสญาณสัมปยุต อสังขาริกจิต มหาวิบากจิตย่อมเป็นโสมนัสญาณสัมปยุต และอสังขาริกจิต เช่นกัน

มหาวิบากจิตเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่นำเกิด (ปฏิสนธิ) แก่สัตว์ทั้งหลายในกามสุคติภูมิแล้วทำหน้าที่รักษาภพชาติที่เกิดขึ้นให้ดำรงอยู่ต่อไป (ภวังค์) และยังทำหน้าที่หน่วงอารมณ์หลังจากขณะจิตก่อนลงสู่ภวังค์ ยามเมื่อสัตว์ใกล้ตาย มหาวิบากจิตนี้ยังทำหน้าที่เคลื่อนจากภพชาติเดิมอีกด้วย (จติ)

3.3 กามาวจรกิริยาจิต เป็นจิตที่ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่วิบากเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่รับอารมณ์ที่มากกระทบทางทวาร 6 ให้การกระทำ การพูด การนึกคิดของพระอรหันต์สำเร็จได้และไม่เป็นปัจจัยให้เกิดผลในอนาคต มหากิริยาจิตสามารถจำแนกออกได้ 8 ดวงเพราะความแตกต่างกันในแง่เวทนา ญาณ และสังขารเหมือนกับกามาวจรกุศลจิต

4. กลุ่มรูปาวจรจิต เป็นจิตที่รับบัญญัติรูปธรรมเป็นอารมณ์หรือจิตที่เข้าถึงรูปฌาน ด้วยกสิณ 10 อสุภะ 10 กายคตาสติ 1 อานาปานสติ 1 สัตว์บัญญัติอารมณ์ 4 อย่าง รูปาวจรจิตมีจำนวน 15 ดวง ได้แก่

4.1 รูปาวจรกุศลจิต 5 ดวง คือ จิตของผู้ปฏิบัติจนได้ฌานที่ 1 ถึงฌานที่ 5

4.2 รูปาวจรวิบากจิต 5 ดวง คือ ผลจากรูปาวจรกุศลจิต 5 ดวง

4.3 รูปาวจรกิริยาจิต 5 ดวง คือ จิตของพระอรหันต์ผู้ได้ฌานที่ 1 ถึงฌานที่ 5

5. กลุ่มอรูปาวจรจิต เป็นจิตที่มีอรูปบัญญัติหรือจิตที่รู้อรูปบัญญัติเป็นอารมณ์มีจำนวน 12 ดวง ได้แก่

5.1 อรูปาวจรกุศลจิต 4 ดวง คือ

5.1.1 อรูปาวจรกุศลจิตดวงที่ 1 มีการกำหนดเอาอากาศที่เพิกจากกสิณ 9 อย่าง (เว้นอากาศกสิณ) เป็นอารมณ์ จึงเป็นอากาศบัญญัติตนกุศลจิต

5.1.2 อรูปาวจรกุศลจิตดวงที่ 2 มีจิตที่รู้อากาศที่ว่างเปล่าเป็นอารมณ์ เรียกว่าวิญญาณ์บัญญัติตนกุศลจิต

5.1.3 อรูปาวจรกุศลจิตดวงที่ 3 เป็นภาวะที่ไม่มีบัญญัติใดๆเป็นอารมณ์ เรียกว่า อากิญจัญญายตนกุศลจิต

5.1.4 อรูปาวจรกุศลจิตดวงที่ 4 มีอากิญจัญญายตนฌานจิตเป็นอารมณ์ จิตชนิดนี้ไม่มีสัญญาหยาบ มีแต่สัญญาละเอียดจึงเหมือนกับว่าไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เรียกว่าเป็น เนวสัญญานาสัญญายตนกุศลจิต

5.2 อรูปาวจรวิบากจิต 4 ดวง เป็นผลของอรูปาวจรกุศลจิต 4 ดวงเบื้องต้นที่ทำให้ไปเกิดในอรูปภูมิ 4 เป็นอรูปพรหมจึงมีจำนวน 4 ดวงเท่ากับอรูปาวจรกุศลจิต

5.3 อรูปาวจรกิริยาจิต 4 ดวง เป็นจิตของพระอรหันต์ที่เจริญสมถกรรมฐานจนเข้าถึงอรูปฌาน มีลักษณะเหมือนกับอรูปาวจรกุศลจิต 4 แตกต่างกันเพียงเป็นจิตของพระอรหันต์โดยเฉพาะ จึงไม่ให้ผลเป็นวิบากเหมือนอรูปาวจรกุศลจิต

6. กลุ่มโลกุตรจิต เป็นจิตที่รับนิพพานเป็นอารมณ์อย่างเดียว จึงมีอารมณ์อยู่เหนือสภาวะธรรมที่มีอยู่ในโลก โลกุตรจิตนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

6.1 โลกุตรกุศลจิต หรือ มัคคจิตมี 4 ดวง เกิดขึ้นได้เพียงดวงละ 1 ครั้ง เพราะเกิดขึ้นเพื่อละอนุสัยกิเลสให้หมดสิ้นตามขั้นตอนการบรรลุดูธรรมตั้งแต่พระโสดาบันบุคคลไปจนถึงพระอรหันต์

6.2 โลกุตรวินิบากจิต หรือ ผลจิตมี 4 ดวงเท่ากับ มัคคจิต เพราะเป็นผลของ มัคคจิต ผลจิตนี้เกิดขึ้นติดต่อกันกับมัคคจิตโดยไม่มีจิตอื่นมาแทรกแซงคั่น จึงเรียกว่าเป็นการให้ ผลได้ทันทีเมื่อมัคคจิตดับ ไม่ต้องรอคอยเวลาให้ผลในกาลเวลาอื่น ๆ เหมือนเช่นกุศลชนิดอื่น

ผนวก ค

ประเภทของเจตสิก

เจตสิก เป็นนามธรรมที่ต้องอาศัยจิตเกิดเพื่อปรุงแต่งจิตให้เป็นไปในการรับรู้ อารมณ์ต่างๆและทำให้เกิดความรัก ความชัง ความกรุณาได้ สภาวะของเจตสิกแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม 52 อย่าง ดังนี้

1. อัญญาสมานาเจตสิก 13 ดวง หมายถึง เจตสิกที่เป็นกลางประกอบได้ทั้งในกลุ่มอกุศลเจตสิกและโสภณเจตสิกที่เป็นเจตสิกฝ่ายกุศล อัญญาสมานาเจตสิกยังแยกย่อยออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1.1 สัพพจิตตสาธารณเจตสิก 7 ดวง ได้แก่ เจตสิกที่ต้องประกอบกับจิตทุกดวง มี

ผัสสเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่กระทบอารมณ์
เวทนาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่เสวยอารมณ์
สัญญาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่เก็บจำอารมณ์
เจตนาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่จัดแจงสัมปยุตธรรมให้ทำกิจของตน
เอกัคคตาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำให้จิตตั้งมั่นในอารมณ์
ซีวิตินทรีย์เจตสิก	เป็นธรรมชาติที่รักษาสัมปยุตธรรม
มนสิการเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่นำสัมปยุตธรรมมุ่งสู่อารมณ์

1.2 ปกิณณกเจตสิก 6 ดวง ได้แก่ เจตสิกที่ประกอบได้กับจิตทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล คือ ประกอบได้ทั่วไปกับจิตทั้งหมด แต่ไม่ได้ประกอบกับจิตทุกดวง คือ ประกอบกับจิตบางดวงเท่านั้นที่ประกอบได้ เช่น อธิโมกข์เจตสิกไม่สามารถประกอบกับวิจิกิจฉาสัมปยุตจิต เพราะมีธรรมชาติที่ขัดแย้งกันกับวิจิกิจฉา ปกิณณกเจตสิก 6 ดวงมี

วิตกเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ยกสัมปยุตธรรมขึ้นสู่อารมณ์
วิจารณ์เจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ระคองสัมปยุตธรรมไว้ในอารมณ์
อธิโมกข์เจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ตัดสินอารมณ์
วิริยเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่มี ความเพียรพยายามในอารมณ์
ปีติเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่มีความปลื้มใจในอารมณ์
ฉันทเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่มีความพอใจในอารมณ์

2. อกุศลเจตสิก 14 ดวง หมายถึง เจตสิกที่ประกอบกับจิตแล้วทำให้จิตเศร้าหมองและทำให้เกิดการกระทำอันเป็นบาปทั้งทางกาย วาจา และใจ อกุศลเจตสิกนี้แบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 5 กลุ่ม คือ

2.1 โมหตุกเจตสิก 4 ดวง มีโมหเจตสิกเป็นประธาน ประกอบกับอกุศลจิต ทั้ง 12 ดวง ได้แก่

โมหเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ไม่รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง
อหิริกเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ไม่ละอายต่อการทำบาปทุจริต
อนตตปปเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ไม่กลัวต่อการทำบาปทุจริต
อุทัจฉเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำให้ สัมปยุตธรรมพุ่งชนไปในอารมณ์

2.2 โลกติกเจตสิก 3 ดวง มีโลกเจตสิกเป็นประธานทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในอารมณ์ ประกอบกับโลภมูลจิต 8 ดวง ได้ตามสมควร มี

โลกเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ยินดีติดใจในอารมณ์
ทิฏฐิเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่มีความเห็นผิดในอารมณ์
มานเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่มีความอวดดีถือตัว

2.3 โทษตุกเจตสิก 4 ดวง มีโทษเจตสิกเป็นประธาน ทำให้มีความไม่พอใจในอารมณ์ ประกอบกับโทสมูลจิต 2 ดวง มี

โทษเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ประทุษร้ายอารมณ์
อิสสาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ไม่พอใจในสมบัติหรือความดีของผู้อื่น
มัจฉริยเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่หวงแหนสมบัติหรือคุณความดีของตน
กกุจจเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่รำคาญใจในทุจริตกรรมที่ทำไปแล้ว และสุจริตกรรมที่ยังไม่ได้ทำ

2.4 ถีนตุกเจตสิก 2 ดวง ทำให้จิตห่อถอยต่ออารมณ์ ประกอบกับอกุศล สสังขาริกจิต 5 ดวง มี

ถีนเจตสิก	เป็นธรรมชาติทำให้จิตหดหู่ห่อถอยจากอารมณ์
มิทธเจตสิก	เป็นธรรมชาติทำให้เจตสิกหดหู่ ห่อถอยจากอารมณ์

2.5 วิจิกิจฉาเจตสิก มี 1 ดวง เป็นธรรมชาติที่มีความสงสัยในคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ สภาพธรรมที่เป็นเหตุผลตามนัยปัจจุสมุปบาท เป็นต้น วิจิกิจฉาประกอบกับโมหมูลจิตเท่านั้น

3. โสภณเจตสิก 25 ดวง หมายถึง เจตสิกที่ประกอบกับจิตแล้วทำให้จิตผ่องใส เป็นจิตที่ดีงาม ประกอบกับกุศลจิต วิบากจิต กิริยาจิต และโลกุตรจิตตามสมควร โสภณเจตสิกนี้แยกย่อยออกได้ 4 กลุ่ม คือ

3.1 โสภณสาธารณเจตสิก 19 ดวง ได้แก่ เจตสิกที่ประกอบได้ในโสภณจิต 59 ดวงทั้งหมด มีสัทธาเจตสิก เป็นธรรมชาติที่มี ความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ คือเชื่อในคุณพระรัตนตรัย เชื่อในกรรม และผลของกรรม เป็นต้น

สติเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่มีความระลึกได้ในธรรม
hiriเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่เป็นความละอายต่อบาปทุจริต
โอตตปปเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่เกรงกลัวต่อบาปทุจริต
อโลภเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ไม่ยินดีติดใจ ในอารมณ์
อโทสเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ไม่ประทุษร้ายอารมณ์
ตตตรมัมหมัตตตตเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำให้โสภณจิต เจตสิกเป็นไปโดยสม่ำเสมอในกิจการงานของตน
กายปัสสัทธิเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำความสงบให้แก่เจตสิกชั้น 3 ในการทำความดี
จิตตปัสสัทธิเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำความเบาให้แก่เจตสิกชั้น 3 ในการทำความดี
จิตตลหุตาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำความเบาให้แก่จิตในกรรมทำความดี
กายมฺหุตาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำความอ่อนให้แก่เจตสิกชั้น 3 ในการทำความดี
จิตตมฺหุตาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำความอ่อนให้แก่จิต
กายกัมมัฏญฺตาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำความเหมาะสมให้แก่เจตสิกชั้น 3 ในการทำความดี
จิตตกัมมัฏญฺตาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำความเหมาะสมให้แก่จิตในการทำความดี
กายปาคูญฺญตาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำความคล่องแคล่วเจตสิกชั้น 3 ในการทำความดี

จิตตปาคุญญาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำความคล่องแคล่วให้แก่จิตในการกระทำดี
กายชุกตาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำความเชื่อตรงให้แก่เจตสิกชั้น 3 (เวทนาชั้น 3 สัญญาชั้น 3 สังขารชั้น 3) ในการกระทำที่เป็นกุศล
จิตตชุกตาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำความเชื่อตรงให้แก่จิตในการกระทำความดี

3.2 วิรตีเจตสิก 3 ดวง ได้แก่ เจตสิกที่ทำหน้าที่ในการเว้นจากทุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ ประกอบกับมหากุศลจิต 8 และโลกุตรจิต 8 เท่านั้น มี

สัมมาวาจาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำให้เกิดการงดเว้นการกล่าววจีทุจริต 4
สัมมากรรมันตเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่ทำให้เกิดการงดเว้นจากกายทุจริต 3 มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม
สัมมาอาชีวะเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่เกิดการงดเว้นจากวจีทุจริต 4 กายทุจริต 3 ที่เกี่ยวกับอาชีวะ

3.3 อัปมัณญาเจตสิก 2 ดวง ได้แก่ เจตสิกที่อาศัยสัตว์บัญญัติเป็นอารมณ์ เป็นการแผ่ความรู้สึกสงสารที่สัตว์ได้รับทุกข์ หรือยินดีที่สัตว์มีความสุข ประกอบได้กับมหากุศลจิต มหาภิรยาจิต หรือในฌานจิตตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน มี 2 ดวง คือ

กรุณาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่มีความสงสารต่อสัตว์ที่มีความทุกข์และคิดช่วยเหลือให้สัตว์พ้นจากทุกข์
มุทิตาเจตสิก	เป็นธรรมชาติที่มีความยินดีต่อสัตว์ที่มีความสุข

3.4 ปัญฺญินทรีเยเจตสิก 1 ดวง เป็นธรรมชาติที่รู้สภาพธรรมโดยทั่วไปตามความเป็นจริง เช่น รู้รูปนามตามความเป็นจริงในสภาวะปรมาตถ์ ปัญฺญินทรีเยเจตสิกประกอบกับมหากุศลญาณสัมปยุตจิต 4 ดวง มหาวิบากญาณสัมปยุต มหาภิรยาญาณสัมปยุตจิต 4 ดวง รูปาวจรจิต 15 ดวง อรูปาวจรจิต 12 ดวง และโลกุตรจิต 8 ดวง

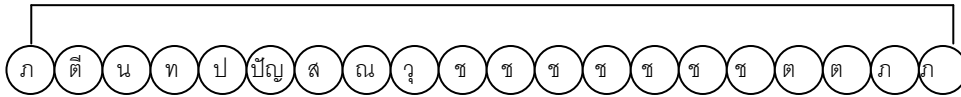
ผนวก ง

การเกิดขึ้นของวิถีจิต

วิถีจิตเมื่อแสดงภาพโดยการเกิดขึ้นต่อเนื่องของจิตเป็นดังนี้

ปัญหาวารวิถี ตทาร์म्मณวาระ

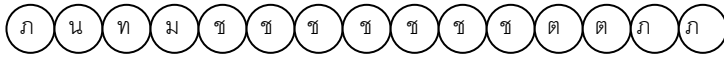
อารมณ์ 5 ที่เป็นปัจจุบัน

ตทณวุตติกมโนทวารวิถี (กามชวณมโนทวารวิถีที่เกิดต่อจากปัญหาวารวิถีโดยตรง) มี

1. อตีตคคณวิถี ทำหน้าที่รับปัญจอารมณ์ที่เป็นอดีตที่ปรากฏชัดทางใจเกิดต่อจากปัญหาวารวิถี

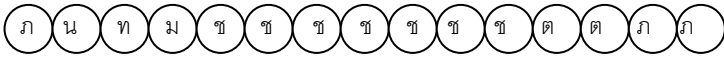
อารมณ์ 5 ที่เป็นอดีตอารมณ์

ม = มโนทวารวชนจิต คือ จิตดวงแรกในมโนทวารวิถีเป็นกลไกธรรมชาติทำหน้าที่เปิดมโนทวารเพื่อให้จิตทำหน้าที่ของตนกับอารมณ์6 อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง

2. สมุหคคณวิถี ทำหน้าที่รวบรวมทุกส่วนของปัญจอารมณ์ที่เป็นอดีตที่เกิดต่อจากอตีตคคณวิถี

อารมณ์ 5 ที่เป็นอดีตอารมณ์

3. อัตถคคณวิถี มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐาน เป็นที่ตั้งของปัญจอารมณ์ เป็นอัตถบัญญัติ

บัญญัติปีญจารมณ

ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ ภ

4. นามัคคหณวิถี มีหน้าที่รับชื่อของรูปร่างสัญญาณ

บัญญัติอารมณ

ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ ภ

สุทถมโนทวารวิถี ตทารัมมณวาระ

ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ ภ

ภ = ภาวังคจิต	คือ จิตประจำตัวของสัตว์ทั้งหลายเป็นพื้นฐานกำหนดภพชาติ
ตี=อดีตภวังค์	คือ ภาวังค์ที่ผ่านไปในช่วงที่อารมณ 5 (ทางปัญจทวาร) หรืออารมณ 6 เกิดขึ้นแล้วแต่ยังไม่ปรากฏในปัญจทวารหรือมโนทวาร
น=ภาวังคจลนะ	คือ ภาวังค์ที่กระเพื่อมไหวด้วยอารมณ 6 ที่ปรากฏแล้ว
ท=ภาวังคบุจเจท	คือ ภาวังคจิตดวงสุดท้ายก่อนการตัดกระแสภาวังค์ขึ้นสู่วิถี
ป=ปัญจทวาราวชชนจิต	คือ จิตดวงแรกในปัญจทวารวิถี ทำหน้าที่เปิดทวาร 5 ทวารใดทวารหนึ่งเพื่อให้ทวิปัญญาวิญญาณจิตรู้อารมณ 5 อารมณใดอารมณหนึ่ง
ปัญ=ทวิปัญญาวิญญาณจิต	คือ จิต 10 ดวงที่ทำหน้าที่รู้อารมณ 5 ซึ่งมากระทบทวาร
ส=สัมปฏิจจนจิต	คือ จิตที่ทำหน้าที่รับรองอารมณ 5 จากทวิปัญญาวิญญาณจิตเพื่อส่งต่อ
ณ=สัณตีรณจิต	คือ จิตที่รับอารมณ 5 จากสัมปฏิจจนจิตมาไต่สวน
ว=โวกุฐัพพนจิต	คือ จิตที่รับช่วงอารมณมาตัดสินเพื่อส่งให้ชวณจิตเสพอารมณ
ช=ชวณจิต	คือ จิตที่เกิดขึ้นโดยปกติ 7 ครั้ง เพื่อทำหน้าที่เสพอารมณเป็นการกระทำกรรมซึ่งจะให้ผลในอนาคต

ต=ตทาร์มมณจิต

คือ จิตที่ทำหน้าที่รับอารมณ์ต่อจากชวณะก่อนที่จะ
สิ้นสุดวิถีจิตหนึ่งๆ

ผนวก จ

นิยาม 5

นิยาม 5 เป็นความเป็นไปที่มีกำหนดแน่นอนของธรรมชาติ มีอยู่ 5 ประการ คือ

1. กรรมนิยาม ได้แก่ กฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เป็นกระบวนการให้ผลของการกระทำ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
2. จิตตนิยาม ได้แก่ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับกระบวนการการทำงานของจิต เช่น จิตแต่ละดวงประกอบกับเจตสิกชนิดใด ความเป็นไปของกระแสจิตต้องดำเนินไปในลักษณะใด
3. พีชนิยาม ได้แก่ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพันธุกรรม เช่น ปลูกต้นไม้ชนิดใดย่อมได้ต้นและผลเป็นชนิดนั้น
4. อุตุนิยาม ได้แก่ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ อุณหภูมิ และสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น เมื่ออากาศเย็นมาก ๆ น้ำก็กลายเป็นน้ำแข็ง
5. ธรรมนิยาม ได้แก่ กฎแห่งธรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันของสิ่งทั้งหลาย เช่น สิ่งใดที่มีความเกิดขึ้น ย่อมมีความดับลง